

Жанрові трансформації і розширення дискурсивних властивостей художнього тексту

УДК 821.112:82-2

Н. І. Василівська

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Постепізм у п'єсі Макса Фріша «Бідерман і палії»

Василівська Н. І. Постепізм у п'єсі Макса Фріша «Бідерман і палії». У статті досліджено особливості п'єси Макса Фріша «Бідерман і палії». Дослідження проведено в контексті висвітлення постепічних рис у п'єсі як прикладі драматичної притчі. Виділено основні спільні моменти драматургії теоретика й практика епічного театру Бертольта Брехта і Макса Фріша як представника драматичного мистецтва, що виникло після Брехта. У роботі проаналізовано сюжет і смислове навантаження п'єси, її філософське значення, завдяки чому продемонстровано нове бачення автором принципів епічного театру Брехта, особливостей драми-притчі та «абсурдизації твору» як засобу створення особливої «моделі» п'єси, контрапункту до брехтівського «повчального» мотиву.

Ключові слова: постепізм, драматична притча, повчальна п'єса без повчання, абсурдизація, постепічна драма.

Василевская Н. И. Постэпизм в пьесе Макса Фриша «Бидерман и поджигатели». В статье исследованы особенности пьесы Макса Фриша «Бидерман и поджигатели». Исследование проведено в контексте освещения постэпических составляющих в пьесе как примере драматической притчи. Выделены основные общие моменты драматургии теоретика и практика эпического театра Бертольта Брехта и Макса Фриша как представителя драматического искусства, возникшего после Брехта. В работе проанализированы сюжет и смысловая нагрузка пьесы, ее философское значение, благодаря чему продемонстрировано новое видение автором принципов эпического театра Брехта, особенностей драмы-притчи и «абсурдизации произведения» как средства создания особой «модели» пьесы, контрапункта к брехтовскому «поучительному» мотиву.

Ключевые слова: постэпизм, драматическая притча, поучительная пьеса без назидания, абсурдизация, постэпическая драма.

Vasylyvska N. I. Post epic in the Max Frisch's play "The Fire Raisers". The article explores the features of Max Frisch's play "The Fire Raisers". The research has been conducted in the context of the covering of the processive aspect of the play as an example of a dramatic parable. The main points of the drama theorist and practice of the epic theater Bertolt Brecht and Max Frisch as a representative of the dramatic art that arose after Brecht have been highlighted. The work analyzes the plot and meaning of the play, its philosophical value, thus demonstrating a new author's vision of the principles of the epic Brechtian theater, the features of the drama-parable and "absurdism of the work" in terms of creating a special "model" of the play, a counterpoint to the B. Brecht "moralizing" motive, author's provocation, which induces research, analysis, process-game, discussion. The article emphasizes the statement of the so-called "edification" in drama. The "effect of edification" is weakened due to the absurdization of the plot. The reinforcement of the absurdity of the situation is facilitated by the simultaneous display of two places of action with elements of absurdization. To express the latter, the parody of the plot, choir and assembling acquires a new semantic meaning. The article analyzes the presence of choirs commenting on the action, as well as the misbehavior of the character in order to arouse recipient's mind (studying through the wrong, "asocial sample", which needs correction). There has been considered a new, rational for the modern world gradual form of presentation, which awakens the reader's mind, stimulating to the independent problem-solving.

Keywords: Max Frisch, post epic, dramatic parable, instructive play without instruction, absurdization, post epic drama.

Епічний театр Бертольта Брехта мав значний вплив на розвиток світового драматичного театру. Його ідеї були сприйняті багатьма драматургами-сучасниками, до яких належить і Макс Фріш. Однак, як і кожен із них, він вирізнявся власним їх баченням, пов'язаним з актуальними думками й течіями. На різному життєвому матеріалі й різними художніми засобами (від епічного театру і «театру абсурду» до інтелектуальної драми, драми-притчі й прийомів соціально-критичного аналізу) драматург розглядав проблеми пошуків шляху героя до самого себе; бажання знайти своє справжнє «я» та

своє соціальне призначення [4:21]; знайти відповіді на питання людської історії, про роль особистості, про суспільне призначення мистецтва. Аналіз того, завдяки чому М. Фріш досягає цієї мети, який стосунок має до постепічних тенденцій і чи можна виділити їх у п'єсі «Бідерман і палії» дозволить визначити специфіку нового етапу розвитку драматургічної теорії і театральної практики.

Дослідження постепічних рис у літературних творах актуалізується в роботах М. Фуко, Ж. Дерріди, Ж.-Ф. Ліотара, Ж. Батая, І. Ільїна, Н. Маньковської, Г. Косікова, М. Можейко. Постепічна драма як явище в драматичному мистецтві, що виникло після Брехта, налічує

принаймні років сорок, але дотепер залишається маловивченою. Причина – не у відсутності інтересу до цього явища, а радше в естетичних стереотипах традиційної критики. А дослідники поступово літератури майже одногласно відзначають непридатність системи категорій класичної естетики для аналізу цього мистецького спрямування.

Метою цієї роботи є дослідження та виявлення поступічних рис у п'єсі Макса Фріша «Бідерман і палії».

Поступічна драма – явище в драматичному мистецтві, що виникло після Брехта – теоретика й практика заснованого ним епічного театру. Ідеї Бертольта Брехта в тій чи іншій формі були сприйняті багатьма драматургами-сучасниками, у тому числі Фрідріхом Дюрренматтом, Артюром Адамовим, Хайнером Мюллером, Петером Вайсом. Одним із його послідовників був і Макс Фріш.

П'єса «Бідерман і палії» принесла письменникові світову славу, ставши прикладом драматичної притчі, яка, наслідуючи брехтівську ідею *Lehrstück* («повчальна п'єса») у його вузькому розумінні цього жанру [2:87], набула ще й філософського звучання.

Чому у вузькому розумінні? Коли в 1935 році Бертольт Брехт переклав назву “*Lehrstück*” англійською мовою, то несподівано зрозумів, що англійський еквівалент *learning-play* більш широко розкриває суть поняття п'єси, висвітлюючи в своїй назві навчання (*learning, Lernen*) на противагу повчання (*Lehren*), а також гру (*play*) на відміну від п'єси (*Stück*). Таким чином драматург дійшов висновку, що формулювання *Lern-Spiel* (навчальна гра) як зворотний переклад англійського *learning-play* точніше відображає його власну авторську інтенцію [9:212].

Однак Макс Фріш для своєї п'єси «Бідерман і палії» обрав жанрове визначення «*Повчальна п'єса без повчання*» (“*Ein Lehrstück ohne Lehre*”). Розглядаючи її під таким кутом зору, швейцарський драматург, якщо якимсь чином і перейняв брехтівську ідею *Lehrstück*, то лише в її аспекті моралі [6:601]. Тобто такою, якою була *Lehrstück* у Брехта на першому етапі свого становлення. Хоча сам автор загалом заперечує успіх повчання. Дійсно, його протагоніст пан Бідерман нічому не навчився, про що свідчить його фінальний діалог із дружиною:

Бабетта. Готліб ...

Бідерман. Ну що тобі?

Бабетта. Як ти думаєш, ми врятовані?

Бідерман. Та вже ж я думаю ... [8:54]

Хоча його обивательська позиція призводить до страшних наслідків: він сам впускає паліїв до власного будинку та дозволяє його спалити, сподіваючись на пожежників. У такому повороті сюжету явно читається натяк на трагедію

Німеччини 30-х років минулого століття [5:69]. Така модель поведінки героя потребує осмислення й корекції, викликає роздуми й дискусію між гравцями: як сталося, що фашизм підкорив своїй диктатурі обивателів? Чому обиватель не здатний піднятися над своєю звичною соціальною роллю?

З іншого боку, хор (як гротескна пародія на хор грецької трагедії) і руйнує всю повчальну помпезність п'єси. Хоча і його присутність відіграє важливу роль. Це як різновид «тексту в тексті», ліро-епічний компонент у драматургічній площині [3:98]. Послаблюється «ефект повчання», і за рахунок абсурдизації сюжету Бідерман не лише приймає зловмисників у своїй оселі, заперечуючи навіть самому собі відомий факт їх намірів, а й дає їм сірники, допомагає Айзенрінгу вимірювати довжину бікфордова шнура. Хоча той і не приховує, навіщо йому цей шнур, чому горище заставлене каністрами з бензином і чому Шмиц відправлений купувати деревну стружку. Навпаки, він тішиться своїм відмінним почуттям гумору. На що Айзенрінг відповідає: «*Жарт – прекрасний спосіб маскування. Ще краще – сентиментальність. Ось як Зепп розповідає: дитинство серед вугільників у лісі, сирітський будинок, цирк і все таке. Але найкращий і найнадійніший спосіб маскування – це, я вважаю, як і раніше, чиста, гола правда. Смішно, чи не так? Правді ніхто не вірить*» [7: 35].

Підсиленню абсурдності ситуації сприяє одночасний показ двох місць дії: глядач бачить на сцені вітально, де Бідерман пригощає своїх відвідувачів, і горище, де, за жахливою іронією, зберігаються каністри з бензином і розпалено вогонь.

Показовим є також ім'я фрїшевського протагоніста. Бідерман (*Biedermann*) в перекладі з німецької означає: 1) чесна (порядна) людина; 2) простодушна (недалека) людина; обиватель; 3) ірон. удавано простодушна людина, лицемірно доброзичлива людина [1:33]. Це чи не найповніше характеризує головного персонажа твору.

Отже, наше дослідження дає підстави вважати, що п'єса «Бідерман і палії» Макса Фріша, попри окремі збіги з основами епічної драми в брехтівському розумінні цього жанру, є прикладом поступічної драми. Про це свідчить її жанрова модифікація, що представляє собою особливу «модель», контрапункт до брехтівського «повчального» мотиву (“*Ein Lehrstück ohne Lehre*”) з елементами абсурдизації. Для вираження останнього використовується пародійне трактування сюжету, хор та монтаж набувають нового смислового значення.

Як і в Бертольта Брехта, комедія Фріша «Бідерман і палії» є зразком відверто дезілюзійного, умовного, політичного театру [6:31]. Його *Lehrstück* демонструє хибну «модель»,

яка потребує корекції, тому сам він для своєї п'єси обрав жанрове визначення **«Повчальна п'єса без повчання»**, продемонструвавши таким чином оригінальну жанрову модифікацію твору та власне бачення епічної драматургії.

Характерно вираженою є і «абсурдизація» п'єси «Бідерман і палії». Допоміжним «елементом» при цьому виступив хор пожежників, який одночасно руйнує повчальну помпезність п'єси та в концентрованій формі відображає авторську думку. Важливу роль відіграли також пародійне трактування сюжету та одночасний показ двох місць дії: вітальні Бідермана, в якій він пригощає

своїх відвідувачів, і заставлене каністрами горище, на якому розгоряється вогнище.

Отже, хоча п'єса Фріша відзначається по-брехтівськи *умовним, ігровим, символічним, фарсовим, дезілюзіоністським, притчовим* характером, вона виявилась і авторською провокацією, що спонукає до дослідження, аналізу, процесу-гри, дискусії. А також знайшла свою нову, актуальну для сучасного світу поступову форму викладу, пробудила читачку думку, стимулюючи до власного вирішення поставлених проблем.

Література

1. Большой немецко-русский словарь : в 3 т. / [сост. Е. И. Лепинг, Н. П. Страхова, Н. И. Филичева и др.; под общ. рук. О. И. Москальской]. – 5-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз., 1999. – 760 с.
2. Брехтівський часопис (Brecht-Heft): статті, доповіді, есе: Збірн. наук. праць (філолог. науки): № 1 / Ред. колегія Бондарева О. С., Білоус П. В., Волощук С. В. та ін. – Житомир: Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2011. – 178 с.
3. Стайн Дж. Л. Сучасна драматургія в теорії та театральній практиці. – Кн. 2. Символізм, сюрреалізм і абсурд / Дж. Л. Стайн / Переклад з англ. О. Дзери. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 276 с.
4. Стайн Дж. Л. Сучасна драматургія в теорії та театральній практиці. – Кн. 3. Експресіонізм та епічний театр / Дж. Л. Стайн / Переклад з англ. О. Дзери. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2004. – 288 с.
5. Чирков А. С. Эпическая драма (проблемы теории и поэтики) / А. С. Чирков. – К. : Вища школа, 1988. – 160 с.
6. Brecht B. Über Stoffe und Form / B. Brecht // *Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag.* – Frankfurt am M. : Suhrkamp Verlag, 1997. – В. 4. – 797 S.
7. Frisch M. Biedermann und die Brandstifter. / M. Frisch. – Suhrkamp, Frankfurt am Main 2002. – 54 S.
8. Stegemann B. Lektionen 1. Dramaturgie. / B. Stegemann. – Berlin: Theater der Zeit, 2009. – 349 S.
9. Vaßen F. Bertolt Brechts "learning-play : Genesis und Geltung des Lehrstücks / F. Vaßen // *The Brecht Yearbook*, 20. – Madison, Wisconsin : Distributed by the University of Wisconsin, 1995. – S. 200–215.

References

1. Bolshoy nemetsko-russkiy slovar : v 3 t. (1999) [A large German-Russian dictionary: in 3 volumes]. Moscow : Rus. yaz. [in Russian]
2. Brekhtivskyi chasopys (Brecht-Heft): statti, dopovidi, ese (2011) [Brecht's magazine (Brecht-Heft): articles, reports, essays: Collected Works], Zhytomyr: Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. [in Ukrainian]
3. Stain, Dzh. L. (2004) Suchasna dramaturhiia v teorii ta teatralnii praktytsi. Symvolizm, siurrealizm i absurd [Contemporary drama in theory and theatrical practice. Symbolism, Surrealism and Absurd.]. Vol. 2. Lviv : LNU im. I. Franka. [in Ukrainian]
4. Stain, Dzh. L. (2004) Suchasna dramaturhiia v teorii ta teatralnii praktytsi. Ekspresionizm ta epichnyi teatr [Contemporary drama in theory and theatrical practice. Expressionism and the epic theater]. Vol. 3. Lviv : LNU im. I. Franka. [in Ukrainian]
5. Chirkov, A. S. (1988) Epicheskaya drama (problemy teorii i poetiki) [Epic drama (problems of theory and poetics)]. Kyiv : Vischa shkola. [in Russian]
6. Brecht, B. (1997) Über Stoffe und Form. Ausgewählte Werke in sechs Bänden. Jubiläumsausgabe zum 100. Geburtstag. Frankfurt am M. : Suhrkamp Verlag. [in German]
7. Frisch, M. (2002) Biedermann und die Brandstifter. Suhrkamp, Frankfurt am Main. [in German]
8. Stegemann, B. (2009) Lektionen 1. Dramaturgie. Berlin: Theater der Zeit. [in German]
9. Vaßen, F. Bertolt Brechts "learning-play : Genesis und Geltung des Lehrstücks. The Brecht Yearbook, 20. Madison. [in German]